

УДК 321.01:323.2(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v056.2025.38>

Т. М. Ляшенко

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5807-1130>

доктор політичних наук,

провідний науковий співробітник відділу теоретичних та прикладних проблем політології

Інституту політичних та етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса

Національної академії наук України

ЗБЕРЕЖЕННЯ ДЕМОКРАТІЇ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ТЕОРІЇ ДИСПЕРСІЇ ТА КОНЦЕНТРАЦІЇ ВЛАДИ

Постановка проблеми. Кризовий стан в країні створює суттєві виклики для політичної системи будь-якої держави, зокрема, щодо збереження демократичних інституцій. Тим більше, тривала зовнішня агресія, яка виступає екстремальним соціально-політичним стресовим фактором, змушує переосмислювати та шукати баланс між ефективністю влади та її підзвітністю. Саме тому аналіз концентрації та дисперсії влади в Україні під час повномасштабного російського вторгнення набуває ключового значення для розуміння суспільно-політичних трансформацій не лише у воєнний, але й повоєнний період.

Сучасна війна є не лише збройним протистоянням, а й випробуванням для політичних інститутів та демократичних процедур. У умовах зовнішньої агресії Україна стикається з парадоксом: з одного боку, концентрація влади необхідна для ефективного управління кризою, з іншого – надмірне централізоване прийняття рішень може підірвати демократичні механізми, що були ключовим здобутком Майданів. Саме тому *аналіз балансу між концентрацією та дисперсією влади стає критично важливим для дослідження суспільно-політичних трансформацій під час війни.*

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання трансформації системи влади в Україні після початку повномасштабної війни 2022 р. активно розробляється українськими науковцями та експертними спільнотами. Зокрема в монографії «Інституційна (не)спроможність держави в Україні: як розірвати замкнене коло» (2025) [1], а також у проєкті «Політична система України: конституційна модель та політичні практики» [2], здійснено комплексний аналіз функціонування політичних інститутів у період війни. В. Юрковським [3] було досліджено, як функціонують законодавча, виконавча та судова гілки влади України в умовах воєнного стану. Ю. Кириченко і С. Чоудрі [4] описують правові підстави функціонування парламенту у період надзвичайних викликів та аналізують можливості збереження формаль-

них демократичних процедур попри надзвичайний стан. Стаття В. Бабіної «Демократія під час війни: виклики та шляхи збереження» [5] (2025) розглядає центральне питання: як зберегти і розвивати демократичні інститути в Україні в умовах повномасштабної війни.

Формулювання мети статті. Мета дослідження – проаналізувати, яким чином поєднуються процеси концентрації та дисперсії влади у демократичних державах в умовах війни, та які механізми дозволяють уникнути ерозії демократичного ладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Певні авторитарні тенденції стали проявлятися навіть у державах зі сталими демократичними традиціями, особливо під час криз та конфліктів. Згідно з даними V-Dem Institute, Східна Європа, Південна та Центральна Азія перебувають у стані особливо різкого занепаду. Північна Америка та Західна Європа також більше не є захищеними: рівень демократії в цьому регіоні повернувся до показників 1983 року за середніми даними по країнах. У світі тепер нараховується 88 демократій (ліберальних та електоральних) і 91 автократія (електоральних та закритих). Ліберальні демократії стали найрідкіснішим типом режиму у світі – їх загалом було 29 у 2024 році. Майже 3 з 4 людей у світі – 72% – нині живуть в автократіях» [6, с. 9]. 20 березня 2025 року – Президент Парламентської асамблеї ОБСЄ Піа Каума (Фінляндія) звернула увагу на кілька загроз демократії в регіоні ОБСЄ. Вона наголосила на важливості ролі парламентів, зокрема їхніх механізмів нагляду, які забезпечують підзвітність сильної виконавчої влади перед народними представниками. «У всьому нашому регіоні ми спостерігаємо зростання концентрації влади в руках виконавчої гілки влади, часто за рахунок парламентського контролю». «Якщо цю тенденцію не контролювати, вона може призвести до політики, що керується короткостроковими політичними розрахунками, а не довгостроковою демократичною стабільністю» [7]. Що цілком вкладається в теорію «надзвичай-

ного стану», який переходить у постійний. Як зазначає Тімоті Снайдер, «Шлях до несвободи – це перехід від політики неминучості до політики вічності» [8, с. 274].

Збереження демократії, особливо під час кризи або війни не лише можливе, але, згідно з науковою літературою, є і критично важливим, і надзвичайно складним. Війна створює потужний тиск на централізацію та придушення звичайних демократичних процесів, проте міцні демократії з сильними інституціями та ретельно обмеженими надзвичайними повноваженнями можуть пережити конфлікт, зберігаючи свої основні риси. Однак результат аж ніяк не гарантований: слабко інституціоналізовані демократії та ті, що перебувають у стадії переходу, особливо схильні до відкату або краху. Для розуміння процесу збереження демократії в Україні під час та після війни, необхідно розібратися в теоретичних підходах до вивчення концентрації та дисперсії влади.

Науковий світовий доробок насамперед стоєть проблеми концентрації влади та посилення авторитарних тенденцій. Італійський філософ Джорджо Агамбен у своїх працях «State of exception» (2003) [9] та «Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life» (1995) [10] аналізує, як надзвичайний стан стає постійною технологією влади: «Сьогодні надзвичайний стан став однією з ключових практик сучасних держав», зазначає Джорджо Агамбен. Інша його теза полягає в тому, що надзвичайний стан перетворює громадян на «голе життя» (homo sacer) – людей, позбавлених прав і захищених лише біологічним існуванням. Надзвичайний стан нормалізується, стаючи прихованою основою права. Він бачить надзвичайний стан як «норму, що вже зазіхає на норму» – тобто його легалізація руйнує саму правову систему. Під приводом надзвичайного стану влада може відчувувати людину від політичних прав, зводячи її лише до фізичного існування без правової захищеності. Фактично Джорджо Агамбен розвинув теорію надзвичайного стану Карла Шмітта: «Найґрунтовнішу спробу побудувати теорію надзвичайного стану здійснив Карл Шмітт, по суті, у книгах «Диктатура» і, роком пізніше, «Політична теологія». Оскільки ці дві книги початку 1920-х років описують – із, так би мовити, зацікавленою пророчістю – парадигму «форми правління», яка не лише залишається актуальною, але сьогодні досягла повного розвитку» [11, с. 33]. Слідом за Карлом Шміттом, Джорджо Агамбен стверджує, що сучасні держави дедалі частіше використовують надзвичайні стани, розмиваючи межу між винятковим і нормальним. Він також критикує тенденцію,

коли надзвичайний стан стає постійною практикою – так зникає базова «структура права», що, в результаті, загрожує демократії [12]. Джорджо Агамбен застерігає, що такі заходи можуть стати постійними: від Веймарської Німеччини до законодавчих змін у сучасній Франції – держави цілком можуть перейти до «безмежного» стану надзвичайності. Джорджо Агамбен зазначає, що фактично, «стан винятку тягне за собою повернення до первісного стану, в якому розрізнення між різними гілками влади (законодавчою, виконавчою тощо) ще не відбулося» [13, с. 6].

Ідеї Мішеля Фуко та Джорджо Агамбена взаємодоповнюють одна одну у поясненні того, як сучасна влада функціонує поза межами класичного правового порядку. Фуко у своїх лекціях *Security, Territory, Population (1977–1978)* [14] показує, що починаючи з XVIII ст. відбувається поступовий перехід від домінування суверенітету до безпекових технологій управління. Його знаменита теза про те, що «безпека стає звичайною технікою врядування» [15, с. 11], означає, що держава починає діяти не лише через заборони чи покарання, а через прогнозування ризиків, керування загрозами та організацію соціального життя в умовах потенційної небезпеки. У такому підході формується біополітика – спосіб влади, зорієнтований на регулювання життя населення, його здоров'я, мобільності та соціальної поведінки.

Таким чином, між Мішелем Фуко та Джорджо Агамбеном існує глибокий концептуальний зв'язок. Обидва мислителі показують, що сучасна влада діє не стільки через класичний суверенітет чи законність, скільки через особливі механізми управління, що виходять за межі правових норм. У Мішеля Фуко – це постійне керування ризиками та небезпеками, яке формує нову політичну раціональність. У Джорджо Агамбена – це перетворення виняткового стану на норму, що підриває стабільність правопорядку. Об'єднавши ці підходи, можна зрозуміти сучасну політику як таку, що ґрунтується на «нормалізації виняткового» – коли безпека й надзвичайність стають ключовими режимами влади.

У своєму дослідженні «Як помирають демократії» Стівен Левицьки та Даніель Зіблатт [16] також звертають увагу на те, що однією з найнебезпечніших загроз для демократії є ситуація, коли *тимчасові обмеження демократичних норм*, запроваджені під час надзвичайних обставин, перетворюються на постійний механізм управління. Автори наголошують, що демократичні інститути можуть зберігатися формально, але їхня сутність підривається тоді,

коли правлячі еліти використовують кризу для розширення повноважень виконавчої влади та обмеження політичної конкуренції. Такий процес часто починається в умовах надзвичайного стану, коли суспільство погоджується на тимчасове обмеження демократичних норм, яке згодом має всі шанси закріпитися інституційно.

Отже, *концентрація влади – це тимчасове або довготривале звуження кола акторів, які приймають ключові рішення* (централізація повноважень виконавчої влади, посилення ролі силових структур) [17].

Наукові концепції дисперсії влади під час війни менш чисельні і чіткі, ніж теорії концентрації влади у воєнний час. Зазвичай ці концепції фокусуються на збереженні демократичних інститутів та інституційної рівноваги під час надзвичайних обставин [18] та парадигмі стійкості демократії [19]. Концепція консенсусної демократії Аренда Лейпгарта [20] представляє дисперсію влади як її розподіл між незалежними інституціями та рівнями управління, що розглядається як запорука стабільності політичної системи. Аренд Лейпгарт наголошує, що навіть у кризовий період залучення багатьох суб'єктів до ухвалення рішень знижує ризик узурпації та сприяє збереженню довіри до влади.

У своїй класичній праці «Поліархія. Участь у політичному житті та опозиція» [21] Роберт Даль не використовує термін «дисперсія влади» безпосередньо, однак його концепція поліархії фактично описує саме цей процес. Ключові критерії поліархії – широка політична участь громадян та інституційно гарантована конкуренція – передбачають розподіл влади між численними акторами й центрами прийняття рішень. Свобода слова, асоціацій, наявність опозиції та регулярні вибори створюють умови для того, щоб жодна інституція чи політична сила не могла монополізувати владу. Таким чином, поліархія у Дала може розглядатися як інституційна модель дисперсії влади, яка є протиположною її концентрації й запобіжником авторитарних тенденцій.

У контексті війни важливу роль відіграють і парадигми стійкості демократії. Наприклад, дослідники Альфред Степан та Хуан Лінц [22] вказують, що демократія може адаптуватися до загроз, якщо зберігає незалежність судової влади, вільну пресу та політичну конкуренцію, навіть в умовах обмежень.

Крім того, у сучасній аналітиці з'являється *концепт інституційної гнучкості*, який означає здатність політичних інститутів тимчасово змінювати свою конфігурацію під тиском обставин без втрати демократичної сут-

ності. Демократична гнучкість у воєнний час – це здатність демократичної політичної системи тимчасово трансформувати інституційні механізми управління в умовах надзвичайної загрози, зберігаючи при цьому ключові демократичні принципи: верховенство права, незалежність інституцій, громадянські права, політичний плюралізм та електоральну легітимність. Цей підхід є особливо актуальним для країн, які змушені виборювати право на своє існування.

Наприклад, Стівен Левицьки та Даніель Зіблатт наголошують, що формальні інститути – конституції, закони, процедури – самі по собі не гарантують стійкості демократії. Для її виживання потрібні неписані правила, які виконують роль «м'яких обмежувачів»: взаємна терпимість між політичними опонентами та інституційна стриманість у використанні влади. «Демократії працюють найкраще – і виживають довше – там, де конституції підкріплюються неписаними правилами політичного стримування. Ми називаємо їх м'якими запобіжниками демократії» [23, с. 101]. Ці «м'які запобіжники» можна трактувати як своєрідні «стоп-крани» демократичної системи. Вони не мають юридичної сили, але вони здатні сформувати культуру політичної відповідальності, без якої демократія перетворюється на формальність. Таким чином, справжня гнучкість і стійкість демократії ґрунтуються на поєднанні формальних інститутів та неформальних норм самостримування.

Отже, *дисперсія влади – це не просто технічний розподіл повноважень, а сутнісний елемент демократичного ладу, який забезпечує участь, підзвітність і стримування зловживань*. У контексті війни це поняття набуває особливої ваги, оскільки саме від рівня дисперсії залежить збереження демократичних інституцій в умовах надзвичайної концентрації виконавчої влади. Концепції дисперсії влади у воєнний час (інституційна стійкість, багаторівневе врядування, демократична резильєнтність) передбачають: навіть у кризі важливо зберігати незалежність судів, вільні медіа, політичну конкуренцію та активність громадянського суспільства. Це дозволяє поєднати військову ефективність із демократичною легітимністю. «Дисперсія влади (від англ. *disperse* – розганяти, розсіювати) – характерна ознака плюралістичної політичної системи, котра засвідчує одночасне здійснення влади на всіх рівнях її функціонування й виходить за межі офіційно прийнятої системи поділу влади» [24]. Як пише Н. Полсбі, «розосередження (дисперсія) влади між багатьма, а не кількома учасниками в процесі прийняття рішень» [25, с. 35], або розподіл

повноважень і контрольних механізмів між парламентом, судами, місцевим самоврядуванням та громадянським суспільством.

В українському випадку після 2014 року і особливо від 2022 року спостерігалось класичне поєднання правових та адміністративних інструментів концентрації влади – впровадження режиму воєнного стану, делегування повноважень центральним органам і створення військово-цивільних адміністрацій – що дозволило підвищити координацію оборонних і логістичних зусиль, але водночас посилювало потенціал для звуження парламентського та судового контролю. Противагою цій централізації виступили активні місцеві громади, широка мережа волонтерських ініціатив і неурядових організацій, які в багатьох випадках взяли на себе гуманітарну функцію і таким чином не лише заповнили державні прогалини, а й стали фактором *горизонтальної мобілізації*, коли значна частина соціально-політичної відповідальності делегується громадянам, волонтерським об'єднанням, незалежним медіа та цифровим платформам. Це формує своєрідну «мережеву демократію», де політичний процес стає результатом постійної взаємодії між державою та суспільством. В Україні умовах російсько-української війни феномен дисперсії влади проявився у перерозподілі політичних і соціальних функцій між державними інституціями та громадянським суспільством. Український досвід демонструє нову модель суспільного договору між державою та громадянським суспільством, у якому громадяни виступають не пасивними отримувачами державних послуг, а активними учасниками вироблення політики. З перших днів війни українське громадянське суспільство продемонструвало неймовірну здатність до горизонтальної мобілізації: «Абсолютна більшість українців (71%) з початку повномасштабного вторгнення долучалася до волонтерської допомоги армії, тимчасово переміщеним особам або людям, які постраждали від війни» [26].

Держава та громадянське суспільство в Україні утворили своєрідну мережеву структуру управління, де горизонтальна мобілізація та публічність підвищили здатність нації до спротиву. Ця модель може стати важливим внеском у сучасну політичну теорію, демонструючи нові форми взаємодії між індивідом, суспільством та державою в ХХІ столітті.

Тобто, дисперсія влади, яка існує в Україні на сьогодні, значною мірою забезпечується соціальною складовою:

- Впливом неурядових організацій (наприклад, антикорупційних ініціатив);

- Медіа-плюралізм (наявність критичних до влади ЗМІ).

Не менш важливою складовою дисперсії влади виступає цифровізація та діджиталізація. Соціальні мережі, незалежні журналістські проєкти та аналітичні платформи забезпечують контроль за діяльністю державних органів та армії. Важливу роль у цьому відіграють цифрові сервіси держави, зокрема «Дія», яка не лише забезпечує доступ до адміністративних послуг, а й використовується для збору коштів на потреби армії чи інформування громадян у кризових ситуаціях. Цифрові технології стали ключовим інструментом, який забезпечив публічність дій як влади, так і громадськості, а також підвищив рівень підзвітності. Громадськість через медіа та соцмережі отримала інструмент для миттєвого реагування на корупційні скандали чи неефективні рішення влади, змушуючи останню до оперативних змін.

До механізмів дисперсії, як противаги концентрації влади, також можна віднести вимоги міжнародних акторів в якості механізму тиску й заохочення дотримання демократичних норм. Під час війни Україна зіткнулась з викликами концентрації влади та збереженням демократії, що є важливими аспектами європейської інтеграції нашої держави. Перебуваючи в стані війни, Україна не знімає з порядку денного шлях до європейської інтеграції. ЄС, зі свого боку, вимагає від України проведення реформ, які б посилили демократичні інститути, запобігли надмірній централізації влади та забезпечили верховенство права. Основними є два визначальні напрямки: верховенство права та боротьба з корупцією. Спроба зруйнувати антикорупційну систему, а також реакція українців, які вийшли на вулицю з масовими протестами, викликала серйозну реакцію з боку європейських партнерів: вперше відкрито було пов'язано фінансування та євроінтеграцію з проведенням реформ.

Висновок. Концентрація і дисперсія влади – дві сторони одного процесу. Демократія може бути збережена за умови поєднання чітких тимчасових юридичних рамок і дієвих систем громадського контролю. Український кейс вказує, що соціальна мобілізація населення посилює підтримку демократичних цінностей. Емпіричні дані українських опитувань показують високу підтримку демократичних цінностей у воєнний час: 61% опитаних відповіли, що демократія є найбільш бажаним типом державного устрою для України. 50,5% погодились із судженням «народовладдя для нашої країни важливіше за суворий порядок в країні», тоді як лише 21% – що «суворий порядок

важливіший за народовладдя». 47%, обираючи між свободою та матеріальним достатком, віддають перевагу свободі (і лише 24% – матеріальному достатку). Підтримка демократичних цінностей виражена більшою мірою, ніж у 2021 році, тобто до початку повномасштабної війни [27]. Фактично зовнішня загроза та мобілізація громадянської ідентичності суттєво підвищили суспільну прихильність до принципів демократії, що «створює соціальну базу для збереження демократичного курсу навіть за умов посиленої державної централізації» [28]. Отже, збереження демократії в умовах війни в Україні вимагає не просто чіткого централізованого управління, а й інституційних запобіжників – чіткої *тимчасовості* надзвичайних повноважень, прозорих процедур парламентського й судового нагляду, гарантій для місцевого самоврядування та підтримки внутрішньої демократії в громадянському секторі – інакше тимчасові інструменти та заходи воєнного стану ризикують перетворитися на механізми тривалої концентрації влади.

Література

1. Зеленько Г. І. (кер., наук. ред.) та ін. Інституційна (не)спроможність держави в Україні: як розірвати замкнене коло : монографія. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2025. 380 с.
2. Зеленько Г. І. (кер., наук. ред.) та ін. Політична система України: конституційна модель та політичні практики : монографія. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 415 с.
3. Юрковський В. С. Адаптація гілок влади в Україні до умов воєнного стану: проблеми та перспективи. Політичне життя. 2022. № 2. С. 45–57.
4. Кириченко Ю., Чоудрі С. Парламент України у воєнний час. Український часопис конституційного права. 2022. № 2. С. 59–63. URL: <https://www.constjournal.com/pub/2-2022/parlament-ukrainy-voiennyi-chas/>
5. Бабіна В. Демократія під час війни: виклики та шляхи збереження : [стаття]. Національний університет «Острозька академія», [б. р.]. URL: <https://ir.nmu.org.ua/server/api/core/bitstreams/8e85b288-00fc-42f5-8af6-38865b3d4d25/content>
6. V-Dem Institute. *25 Years of Autocratization–Democracy Trumped?: V-Dem Democracy Report 2025*. University of Gothenburg, 2025. С. 9. URL: https://www.v-dem.net/documents/61/v-dem-dr_2025_lowres_v2.pdf
7. OSCE Parliamentary Assembly. *Parliamentary Oversight is Essential for Safeguarding Democracy, OSCE Parliamentary Assembly President Says in Strasbourg*: прес-реліз. 20 березня 2025 р. URL: <https://www.oscepa.org/en/news-a-media/press-releases/2025/parliamentary-oversight-is-essential-for-safeguarding-democracy-osce-parliamentary-assembly-president-says-in-strasbourg>
8. Снайдер Т. *Шлях до несвободи: Росія, Європа, Америка* / пер. з англ. Г. Герасим. Львів : Човен, 2020. С. 274.
9. Agamben G. *State of Exception*. Chicago : University of Chicago Press, 2005. 112 p. DOI 10.7208/chicago/97802260
10. Agamben G. *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Stanford : Stanford University Press, 1998. 216 p. DOI 10.1515/9780804764024
11. Agamben G. *State of Exception...* P. 33.
12. Agamben G. *State of Exception...*
13. Agamben G. *State of Exception...* P. 6.
14. Foucault M. *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France, 1977–1978* = *Безпека, територія, населення: лекції в Collège de France, 1977–1978* / ed. by M. Senellart ; trans. by G. Burchell. New York : Palgrave Macmillan, 2007. 417 p. <https://doi.org/10.1057/9780230245075>
15. Foucault M. Вказ. праця. Р. 11.
16. Levitsky S., Ziblatt D. *How Democracies Die*. New York : Crown, 2018. 312 p.
17. McGoldrick D. The Interface between Public Emergency Powers and International Law. *International Journal of Constitutional Law*. 2004. Vol. 2. P. 380–429. <https://doi.org/10.1093/icon/2.3.380>
18. Lijphart A. *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries* : [monograph]. 2nd ed. New Haven : Yale University Press, 2012. 368 p.
19. Linz J. J., Stepan A. *Problems of democratic transition and consolidation: Southern Europe, South America, and post-communist Europe*. Johns Hopkins University Press, 1996. 479 p.
20. Lijphart, A. Вказ. праця.
21. Даль Р. А. *Поліархія: участь у політичному житті та опозиція*. Харків : Каравела, 2002. 287 с.
22. Linz J. J., Stepan A. Вказ. праця.
23. Levitsky S., Ziblatt D. Вказ. праця. Р. 101.
24. *Політологічний енциклопедичний словник* : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ, 1997. С. 194.
25. Цит. за: Горбатюк М. Основні теоретико-методологічні підходи до вивчення влади на місцевому рівні. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2016. Вип. 1 (81). С. 35.
26. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, Центр Разумкова. *День Незалежності України: цінність держави, згуртованість та волонтерство під час війни (Загальнонаціональне опитування, 8–15 серпня 2024 р.)* : [звіт]. 22 серп. 2024 р. URL: <https://dif.org.ua/article/den-nezalezhnosti-ukraini-tsinnist-derzhavizgurtovanist-ta-volonterstvo-pid-chas-viyni>
27. Центр Разумкова. *Ідентичність громадян України: тенденції змін* : [звіт]. Черв. 2024 р. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-cherven-2024r>
28. Alexseev M., Dembitskyi S. Geosocietal Support for Democracy: Survey Evidence from Ukraine. *Perspectives on Politics*. 2024. Vol. 22, No. 4. P. 1077–1099. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1537592724000422>

Анотація

Ляшенко Т. М. Збереження демократії під час війни: теорії дисперсії та концентрації влади. – Стаття.

Стаття присвячена актуальному питанню збереження демократії під час війни. В дослідженні проаналізовані політологічні теорії дисперсії та концентрації влади. Зазначається, що кризовий стан створює суттєві виклики для політичної системи будь-якої держави, зокрема, щодо збереження демократичних інституцій. Тим більше, тривала зовнішня агресія, яка виступає екстремальним соціально-політичним стресовим фактором, змушує переосмислювати та шукати баланс між ефективністю влади та її підзвітністю. Саме тому аналіз концентрації та дисперсії влади в Україні під час повномасштабного російського вторгнення набуває ключового значення для розуміння суспільно-політичних трансформацій не лише у воєнний, але й повоєнний період. В цьому контексті авторкою розглядається теорія надзвичайного стану Джорджо Агамбена, ідеї Мішеля Фуко щодо «нормалізації безпеки» та концепція демократичного занепаду держави Стівена Левітскі та Деніела Зіблатта.

Розглядаються наукові концепції дисперсії влади, що фокусуються, насамперед, на збереженні демократичних інститутів та інституційній рівновазі під час надзвичайних обставин та парадигмі стійкості демократії. Наголошується, що дисперсія влади – це не просто технічний розподіл повноважень, а сутнісний елемент демократичного ладу, який забезпечує участь, підзвітність і стримування зловживань.

Визначено поняття інституційної гнучкості, яка означає здатність політичних інститутів тимчасово змінювати свою конфігурацію під тиском обставин без втрати демократичної сутності. Демократична гнучкість у воєнний час – це здатність демократичної політичної системи тимчасово трансформувати інституційні механізми управління в умовах надзвичайної загрози, зберігаючи при цьому ключові демократичні принципи: верховенство права, незалежність інституцій, громадянські права, політичний плюралізм та електоральну легітимність. Цей підхід є особливо актуальним для країн, які змушені виборювати право на своє існування.

Зроблений висновок, що збереження демократії в умовах війни в Україні вимагає не просто чіткого централізованого управління, а й інституційних запобіжників – чіткої тимчасовості надзвичайних повноважень, прозорих процедур парламентського й судового нагляду, гарантій для місцевого самоврядування та підтримки внутрішньої демократії в громадянському секторі – інакше тимчасові інструменти та заходи воєнного стану ризикують перетворитися на механізми тривалої концентрації влади.

Ключові слова: політична система, збройна агресія, розподіл влади, політичні рішення, демократичні процедури, політична теорія, Україна.

Summary

Liashenko T. M. Preserving democracy during war-time: theories of power dispersion and concentration. – Article.

The article addresses the timely issue of preserving democracy during wartime. The study analyzes political science theories of power dispersion and concentration. It notes that a state of crisis creates significant challenges for the political system of any country, particularly concerning the preservation of democratic institutions. Furthermore, prolonged external aggression, which acts as an extreme socio-political stressor, forces a re-evaluation and search for a balance between the efficiency of power and its accountability. Precisely for this reason, the analysis of power concentration and dispersion in Ukraine during the full-scale Russian invasion becomes crucial for understanding socio-political transformations not only in the wartime but also in the post-war period. In this context, the author examines Giorgio Agamben's theory of the state of exception, Michel Foucault's ideas on the "normalization of security," and Steven Levitsky and Daniel Ziblatt's concept of democratic backsliding.

The scientific concepts of power dispersion under consideration focus primarily on the preservation of democratic institutions and institutional balance during emergencies, as well as on the paradigm of democratic resilience. It is emphasized that the dispersion of power is not merely a technical distribution of authority but an essential element of a democratic system, which ensures participation, accountability, and the prevention of abuses.

The concept of institutional flexibility has been defined, meaning the ability of political institutions to temporarily alter their configuration under the pressure of circumstances without losing their democratic essence. Democratic resilience during wartime is the capacity of a democratic political system to temporarily transform institutional governance mechanisms in the face of an extreme threat, while preserving key democratic principles: the rule of law, independence of institutions, civil rights, political pluralism, and electoral legitimacy. This approach is especially relevant for countries that are forced to fight for their right to exist.

The conclusion is made that preserving democracy in Ukraine during wartime requires not only clear centralized management but also institutional safeguards – a clear temporariness of emergency powers, transparent procedures for parliamentary and judicial oversight, guarantees for local self-government, and the support of internal democracy within the civil sector. Otherwise, the temporary instruments and measures of martial law risk transforming into mechanisms for the prolonged concentration of power.

Key words: political system, armed aggression, separation of powers, political decisions, democratic procedures, political theory, Ukraine.

Дата надходження статті: 30.10.2025

Дата прийняття статті: 14.10.2025

Опубліковано: 15.12.2025